

УДК 929-057.17(477.43-21Кам'янець-Подільський)

Д.Р.Яблонська

### Ректори Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.)

*Досліджується управлінська і науково-педагогічна діяльність ректорів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (П.Г.Клепатського, П.М.Бучинського, В.О.Гериновича та Ф.А.Кондрацького), яка відігравала важливу роль в історії цього вишу і була підпорядкована політиці радянської влади щодо підготовки робітничо-селянських педагогічних кадрів для проведення культурної революції більшовицького зразка.*

*Здійснено спробу реконструювати діяльність Кам'янець-Подільського інституту народної освіти під керівництвом його очільників. З'ясовано що весь його науковий доробок піддавався тотальному контролю з боку партійної верхівки. Відбувалося нищення національної історії, освіти та культури, що вплинуло на реорганізацію самого закладу, зміну навчальних планів підготовки фахівців, а також ротачію ректорів. Більшовицькі чиновники змінювали систему вищої школи по всій Україні, а будь-яка спроба стати на шлях розвитку всього українського закінчувалася висилкою, концтаборами і навіть розстрілами.*

**Ключові слова:** Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, П.Г.Клепатський, П.М.Бучинський, В.О.Геринович, Ф.А.Кондрацький, Поділля, ректор, факультет, навчання, освіта, наука, викладач, професор, інтелігенція.

Вивчення діяльності ректорів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (далі ІНО) дає змогу охарактеризувати загальні риси розвитку вищої школи на Поділлі. Дослідження постатей П.Г.Клепатського, П.М.Бучинського, В.О.Гериновича та Ф.А.Кондрацького дозволяє ширше висвітлити ряд проблем, що пов'язані із освітнім життям Кам'янця-Подільського та й України загалом у 20–30-х рр. ХХ ст.

Актуальність даного дослідження особливо зростає в наш час, адже діяльність усіх ВНЗ залежить не тільки від наукового потенціалу викладачів, а й від якісного керівництва. Управління, захист інтересів працівників, розвиток та популяризація вишу – це все і є предметом роботи ректора.

Вагомий внесок у дослідження постатей П.Г.Клепатського, П.Бучинського, В.Гериновича та Ф.Кондрацького належить сучасним історикам О.М.Завальному [9-16], А.Г.Філіноку [17, 20], О.Б.Комарницькому [14, 15], Л.В.Баженову [6, 7] та В.С.Прокопчуку [24]. Проте, подальші дослідження дають змогу відкрити ще чимало маловідомих сторінок діяльності керівників Кам'янець-Подільського ІНО, які виявилися поза увагою дослідників.

Із утворенням Кам'янця-Подільського державного українського університету змінилося життя Поділля, а поразка Української революції 1917–1921 рр. негативно вплинула на долю університету, перетворивши його у галузевий

регіональний інститут. А вже у липні 1921 р. Кам'янець-Подільський інститут теоретичних наук де-факто було реорганізовано у два незалежних навчальних заклади – інститут народної освіти та сільськогосподарський інститут [18, с. 43].

Першим ректором Кам'янець-Подільського ІНО став комуніст С.Д.Сидорук, однак, не користуючись повагою серед науково-педагогічного колективу, через непрофесіоналізм у керівництві вищим навчальним закладом на цій посаді його замінив Павло Григорович Клепатський. Він народився 12 січня 1885 р. у с.Пугачівка Таращанського повіту Київської губернії [23, с. 164-165]. Навчався у Київській духовній семінарії, а згодом у Новоросійському університеті на історико-філологічному факультеті. По його закінченні став професорським стипендіатом, а згодом – комісаром Одеської шкільної округи. У січні 1919 р. міністр освіти І.Огієнко призначив П.Г.Клепатського приват-доцентом по кафедрі історії України новоствореного Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) [26, с. 199]. Весною того ж року його обрали секретарем ради професорів університету. 26 жовтня 1919 р. рада лекторів Кам'янець-Подільського народного університету обрала П.Клепатського деканом гуманітарного факультету. У 1920 р. працював ще й у гімназії для дорослих, створеній К-ПДУУ. Також Павло Григорович став першим ректором ІНО, якого обирали публічно, а 27 травня 1922 р. допущено до виконання ректорських обов'язків ІНО [10, с. 3-7].

П.Г.Клепатський активно друкувався в місцевих газетах та у “Записках” Кам'янець-Подільського університету, видав низку змістовних брошур [16, с. 30-31]. Його основні дослідження присвячені історичному краєзнавству, історії України, історії української літератури. Із встановленням радянської влади здійснював ретроспективний аналіз історико-культурних пам'яток Кам'янця-Подільського, визначав конкретні заходи щодо їх охорони та збереження. 3 7 червня 1922 р. очолював архівне управління Кам'янець-Подільського району [19, с. 41-42].

Першими кроками на посаді керівника стали зміни у керівництві факультетами, роботі колективного (земельного) господарства, зміцнення штату викладачів та матеріально-технічної бази ІНО, відкриття студентського інтернату, сприяння розвитку культурно-освітньої сфери життя вишу [10, с. 18-19].

Діяльність П.Клепатського відстежувала партійна верхівка, саме за її висновком 19 вересня 1922 р. Павла Григоровича затвердили на посаді ректора ІНО [10, с. 22]. Однак, стан навчального закладу був складним за що ніс відповідальність керівник, а через його принципове рішення не здійснювати пожертву робітфаку що функціонував при Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті, влада вирішила позбутися такого ректора [25, с. 202-204]. 30 вересня того ж року, за ініціативи політкомісара С.Чалого, відбулися нові вибори керівника ІНО [15, с. 16]. Перемогу здобув П.М.Бучинський, а П.Г.Клепатського перевели в розпорядження Київської губпрофосвіти [11, с. 15]. Згодом його було тричі ув'язнено за “керівництво контрреволюційною повстанською організацією, яка готувала кадри для боротьби з Радвладою, з метою

відторгнення України від СРСР і створення Незалежної Української Республіки” [17, с. 233].

Постать П.М.Бучинського є досить визначною утворені Кам’янець-Подільського державного українського університету. 12 лютого 1852 р. у с.Довжок Кам’янецького повіту у бідній польській родині народився майбутній ректор Петро Миколайович Бучинський. Закінчивши у 1873 р. Кам’янець-Подільську чоловічу гімназію, він вступив на медичний факультет Університету св. Володимира, а згодом перевівся на фізико-математичний факультет [14, с. 17]. З 1874 р. навчався у Новоросійському університеті в Одесі. У 1877 р., завершивши навчання, залишається у ньому професорським стипендіатом по кафедрі зоології. 1891 р. захистив магістерську роботу “До історії розвитку мізидів”, а через чотири роки у Варшаві – докторську дисертацію: “Спостереження за ембріональним розвитком вищих раків” [13, с. 238].

Як учений-зоолог П.М.Бучинський вивчав рослинний світ одеських лиманів, організував зоологічну станцію для дослідження фауни Чорного моря. За активну наукову роботу його було нагороджено орденами, а також надано чин статського радника [12, с. 66-67].

У 1911 р. П.М.Бучинський переїхав до Кам’янця-Подільського та взяв активну участь у створенні тут вищого навчального закладу [11, с. 5], пожертвував частину своїх книгозборів університетській бібліотеці, подарувавши велику кількість книг [8, с. 676]. Очолив фізико-математичний факультет 12 серпня 1919 р. наказом міністра освіти Української Народної Республіки вченому було присвоєно звання заслуженого професора. 22 жовтня 1919 р. університет поповнився сільськогосподарським факультетом, на якому П.М.Бучинський став викладати зоологічні дисципліни [15, с. 17-18].

Кам’янець-Подільський ІНО був сформований на базі двох факультетів: фізико-математичного та соціальних наук (існувало також і підготовче відділення). У жовтні 1921 р. відбулася реорганізація та утворено два інших факультети, а саме: професійної освіти і соціального виховання [20, с. 28-29]. У той час деканом факультету професійної освіти було обрано професора Петра Миколайовича Бучинського. У структурі цього підрозділу, який готував учителів для загальноосвітніх шкіл, було два відділи: соціально-історичний і фізико-математичний. Щодо факультету соціального виховання, деканом якого був Володимир Олександрович Геринович, то він здійснював навчання педагогів та організаторів освітніх закладів для дітей з відхиленнями у розвитку [12, с. 69-70].

1 жовтня 1922 р. 70-річний учений Петро Миколайович Бучинський стає ректором ІНО. Очолював виш недовго – через рік, за станом здоров’я, подав прохання звільнити його з керівної посади. 23 жовтня 1923 р. ректором ІНО було призначено 40-річного професора В.О.Гериновича [5, с. 58].

Геринович Володимир Олександрович народився 22 листопада 1883 р. у м.Сокаль, що на Львівщині [4, арк. 2]. У 1909 р. закінчив філософський факультет Львівського університету. Працював вчителем у Львові та Самборі. На початку Першої світової війни був мобілізований до складу австро-угорської армії. Брав

участь у проголошенні Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) [8, с. 56-57]. У липні 1919 р. прибув до Кам'янця-Подільського, і незабаром був обраний на посаду приват-доцента по кафедрі географії у державному українському університеті. У 1921–1928 рр. і 1929–1930 рр. – декан факультету соціального виховання, а з 1923 р. – ректор Кам'янець-Подільського ІНО [14, с. 19-20].

За безпосереднім керівництвом В.О.Гериновича було розроблено повний навчальний план інституту, який складався з трьох циклів: соціального виховання, соціально-економічного та загальнонаукового. Велика увага приділялася вивченню гуманітарних та природничих наук [9, с. 9].

Навчання в ІНО здійснювалося у три роки, а саме:

- 1 курс – пропедевтичний та стосувався студентів усіх відділів і секцій.
- 2 курс – педагогічна підготовка у напрямку вивчення анатомії дитини, психології та історії педагогічної теорії та практики.
- 3 курс – навчання педагогічних та суспільно-політичних дисциплін.

Була ще й педагогічна практика, яка доповнювала трирічний курс навчання [16, с. 50-51].

Під час роботи у Кам'янець-Подільському ІНО В.О.Геринович досліджував і популяризував у місцевій пресі та наукових виданнях геологію, фізику і економічну географію, історію, археологію Поділля, розвиваючи таким чином краєзнавчий рух і його наукові напрацювання. Вже у червні 1925 р. на базі ІНО було створено Кам'янець-Подільське краєзнавче товариство на чолі з ректором [20, с. 32].

В.О.Геринович був учасником I Всеукраїнської краєзнавчої конференції від Поділля. У 1926–1930 рр. від Науково-дослідного інституту географії і картографії входив до складу Українського комітету краєзнавства, а також публікувався у всеукраїнському журналі “Краєзнавство” [9, с. 10].

У роботі краєзнавчого товариства брала участь і українська інтелігенція, що не підтримувала радянської влади [21, с. 33]. Звісно, це не могло не позначитись на ставленні до науково-педагогічних працівників, яких піддавали “чисткам”. Зокрема, 1 січня 1928 р. з посади ректора було звільнено В.О.Гериновича. Тоді ж роботи позбулися більше 10 викладачів ІНО. Згодом Володимир Олександрович зайняв посаду заступника директора Географічного інституту у Харкові [22, с. 43]. У грудні 1932 р. В.О.Гериновича арештовують за контрреволюційну діяльність, а в листопаді 1933 р. колегія ДПУ УРСР присудила йому 10 років ув'язнення у виправному таборі. Був звільнений у 1948 р., але зняти судимість вдалось в 1989 р. [17, с. 212].

Виконуючим обов'язки ректора Кам'янець-Подільського ІНО (з січня 1928 р.) було призначено Ф.А.Кондрацького. У грудні 1928 р. його затвердили на посаді ректора [1, арк. 9].

Франц Андрійович Кондрацький народився 27 серпня 1884 року у селі Вежвице в Австро-Угорщині. Закінчив початкову школу та вступив до Ярославської гімназії. З 1905 р. навчався у Львівському університеті на філософському факультеті. Педагогічну діяльність Ф.Кондрацький розпочав у приватній

гімназії м.Рогатин [27]. В лютому 1922 р. направлений до Вінниці та стає проректором Вінницького ІНО, а згодом і ректором. Вінницький період життя для Ф.Кондрацького тривав до вересня 1925 р. 15 січня 1924 р. за рішенням наркомату освіти Вінницький ІНО було ліквідовано, а студентів переведено в інші виші УСРР [24, с. 9-10].

У вересні 1925 р. Ф.А.Кондрацький переїжджає до Кам'янця-Подільського, працює деканом факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО. З 1926 р. – член Кам'янець-Подільського краснзнавчого товариства при Всеукраїнській академії наук (ВУАН) [14, с. 23].

Ставши ректором Кам'янець-Подільського ІНО [3, арк. 3-4], Ф.Кондрацький зіткнувся із труднощами системи вищої школи. Зокрема, він змушений був виконувати накази Народного комісаріату які внутрішньо не підтримував. У 1929 році він проводив соціальні “чистки” студентського колективу та викладацького складу, усував з колективу “нетрудові елементи” [21, с. 34].

За період роботи у Кам'янці-Подільському, Франц Андрійович спрямовував свою діяльність на організацію навчального процесу в інституті, посилення його наукового потенціалу, хоча сам науково-дослідною роботою не займався. За період керівництва ІНО Ф.А.Кондрацьким збільшився масив бібліотечного фонду, здійснювався обмін літературою з провідними навчальними закладами УСРР, придбано велику кількість закордонних видань, а також збільшився штат працівників бібліотеки [24, с. 27].

1 вересня 1930 р. Кам'янець-Подільський ІНО було реорганізовано в інститут соціального виховання (далі ІСВ) з трирічним навчанням і одним факультетом [24, с. 34]. Директором ІСВ було призначено Франца Андрійовича Кондрацького, який пропрацював на цій посаді до 26 квітня 1931 року. Подальша доля Ф.А.Кондрацького пов'язана із Дніпропетровським фізико-механіко-математичним інститутом, де він займав посаду директора [2, арк. 76]. 13 квітня 1933 р. Ф.А.Кондрацького заарештували, а після тривалого слідства звинуватили в участі у контрреволюційній “Українській військовій організації”. Його робота із виховання і навчання майбутніх педагогів кваліфікувалася як “діяльність зі створення повстанських сил для збройного виступу проти радянської влади”. Був звільнений 8 червня 1939 р. і того ж року помер [22, с. 43]. Як свідчить тодішній перебіг подій, постать Ф.А.Кондрацького є типовою для долі пересічного українського інтелігента, активна діяльність якого привела до таборів та зламаній професорської долі.

Отже, керівники Кам'янець-Подільського ІНО, залежно від тривалості їхньої управлінської роботи, докладали значних зусиль щодо реалізації у виші радянської освітньої політики, намагалися бути прикладом у навчальній, виховній, науково-дослідній роботі. Практично їм усім доводилося займатися вирішенням, більш-менш успішно, технічних і соціальних питань, що сприяло підвищенню якості педагогів. Доля майже кожного ректора склалася драматично, оскільки вони брали участь у національному відродженні. Виняток становить П.М.Бучинський.

**Список використаних джерел і літератури**

1. Особова справа Ф.А.Кондрацького. 7 вересня 1925 – 29 травня 1931 р. // Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 302, оп. 2, спр. 244, арк. 9
2. Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 302, оп. 2, спр. 244, арк. 76
3. Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 302, оп. 4, спр. 37, арк. 4-12
4. Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 302, оп. 2, спр. 126, арк. 2
5. Алещенко, М. І. Професор Петро Миколайович Бучинський / М. І. Алещенко // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля : наук. зб. / [редкол.: Л. В. Баженов, І. С. Винокур, Г. Б. Грубі та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. – Т. 2. – С. 58.
6. Баженов, Л. В. Бучинський Петро Миколайович / Л. В. Баженов // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 3. – К., 2004. – С. 676.
7. Баженов, Л. В. Almatateg подільського краєзнавства: Місто Кам'янець-Подільський – осередок історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ століть / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 416 с.
8. Даниленко, В. Геринович Володимир Олександрович / В. Даниленко // Українські історики. Біобібліографічний довідник. – Випуск 3. Серія “Українські історики”. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. –С. 56-57.
9. Завальнюк, О. М. Геринович Володимир Олександрович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 28 с.
10. Завальнюк, О. М. Клепатський Павло Григорович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 28 с.
11. Завальнюк, О. М. Бучинський Петро Миколайович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 32 с.
12. Завальнюк, О. М. П.М.Бучинський: науковець, професор, громадянин (1852–1927 рр.) / О. М. Завальнюк // Хмельниччина: Дивокрай. – Кам'янець-Подільський. – 2004. – № 1-2. – С. 66-71.
13. Завальнюк, О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 496 с.
14. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2006 рр.): історичний нарис. Видання 4-е, доопрацьоване і доповнене / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 196 с.
15. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 340 с.
16. Завальнюк, О. М. Публіцистична діяльність викладачів і працівників Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвячена 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 30-31.

17. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.

18. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / О. М. Завальнюк, А. О. Копилов, А. Г. Філінюк та ін. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2003. – 408 с.

19. Копилов, А. О. Кам'янець-Подільський український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 41-50.

20. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921–1930 рр.) / Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк // Освіта, наука та культура на Поділлі: зб. наук. праць / [редкол.: А. О. Копилов (відп. ред.), І. С. Винокур, О. М. Завальнюк (заступ. відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 1998. – Т. 1. – С. 28-40.

21. Нестеренко, В. А. Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янці-Подільському у 20–30-ті роки XX ст. / В. А. Нестеренко // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. / [редкол.: Л. В. Баженов, С. О. Борисевич, І. С. Винокур та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 1997. – Т. 1. – С. 33-35.

22. Нестеренко, В. А. Політичні репресії на Кам'янецьчині в 30-ті рр. / В. А. Нестеренко // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. / [редкол.: Л. В. Баженов, І. С. Винокур, Г. Б. Грубі та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 1998. – Т. 2. – С. 43-45.

23. Портнова, Т. Клепатський Павло Григорович / Т. Портнова // Українські архівісти. Біобібліогр. довідн. Вип. 1. – Київ, 1999. – С. 164-165

24. Прокопчук, В. С. Кондрацький Франц Андрійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 72 с.

25. Ричка, В. М. Загублене життя (П.Г.Клепатський) / В. М. Ричка // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). – Київ, 1991. – С. 202-204.

26. Стрельський, Г. Клепатський Пало Григорович / Г. Стрельський // Українські історики XX століття: Біобібліографічний довідник / Серія “Українські історики”. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. – Вип. 2, ч. 2. – С. 199-200.

27. Франц Андрійович Кондрацький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://owncloud.kpnu.edu.ua/view\\_cat.php?id=300](http://owncloud.kpnu.edu.ua/view_cat.php?id=300).

**Diana Yablonsky**

### **The rectors of Kamianets-Podilskyi institute of public education (1921–1930)**

*We investigate the administrative, scientific and educational activities Rectors Kamianets-Podilskyi Institute of Education (P.Klepatskyi, P.Buchynskyi, V.Herynovych and F.Kondratskyi), which has played an important role in the history of this university and was subject to the policy of the Soviet authorities to prepare workers and peasants for the teaching staff of the cultural revolution Bolshevik model.*

*An attempt was made to reconstruct the activity Kamianets-Podilskyi Institute of Education under the guidance of its leaders. It was found that all of his scientific legacy was subjected to total control of the party leadership. There was destruction of national history, education and culture, which influenced the reorganization of the institution, changing curricula training, and grants the rectors. Bureaucratic system changed high schools across Ukraine, and any attempt to take the path of the Ukrainian expulsion ended, concentration camps and even death.*

**Keywords:** *Kamianets-Podilskyi of Education, P.Klepatskyi, P.Buchynskyi, V.Herynovych, F.Kondratskyi, Podily, rector, faculty, training, education, science, teacher, professor, intellectuals.*

**Д.Р.Яблонская**

**Ректоры Каменец-Подольского института народного образования  
(1921–1930 гг.)**

*Исследуется управленческая и научно-педагогическая деятельность ректоров Каменец-Подольского института народного образования (П.Клепатского, П.Бучинского, В.Гериновича и Ф.Кондрацкого), которая играла важную роль в истории этого вуза и определялась политикой советской власти в области подготовки рабоче-крестьянских педагогических кадров с целью проведения культурной революции большевистского образца.*

*Предпринята попытка реконструировать деятельность Каменец-Подольского института народного образования под руководством его руководителей. Выяснено, что весь его научный потенциал подвергался тотальному контролю со стороны партийной верхушки. Происходило уничтожение национальной истории, образования и культуры, что влияло на реорганизацию самого заведения, изменение учебных планов подготовки специалистов, а также ротацию ректоров. Большевицкие чиновники меняли систему высшей школы по всей Украине, а любая попытка стать на путь развития всего украинского заканчивалась высылкой, концлагерями и даже расстрелами.*

**Ключевые слова:** *Каменец-Подольский институт народного образования, П.Клепатский, П.Бучинский, В.Геринович, Ф.Кондрацкий, Подолье, ректор, факультет, обучение, образование, наука, преподаватель, профессор, интеллигенция.*

*Одержано 5 вересня 2016 року*